

# **Dkt. Anthony J. Tomasino, Uyahudi Kabla ya Yesu, Kipindi cha 4, Ushawishi wa Kiajemi kwa Wayahudi**

© 2024 Tony Tomasino na Ted Hildebrandt

Huyu ni Tony Tomasino na mafundisho yake kuhusu Uyahudi kabla ya Yesu. Huu ni kipindi nambari nne, ushawishi wa Uajemi kwa Wayahudi.

Kwa hivyo, moja ya mada muhimu zaidi wakati wa kuzungumzia Uajemi, hata si wafalme hawa ambao hakuna anayewajua sana au kuwajali sana, lakini kwa kweli ni hisia iliyoachwa na Waajemi na utamaduni wao kwa watu kama, kwa mfano, Wayahudi.

Na hatufikirii sana kuhusu utamaduni wa Kiajemi katika siku zetu. Tuna mazulia ya Kiajemi. Tuna paka wa Kiajemi.

Lakini tunajua nini hasa kuhusu watu hawa? Hawako juu ya mawazo yetu mara nyingi. Sisi ni mazao ya utamaduni wa Magharibi na, kwa bahati mbaya, hatujui kilichotokea Mashariki. Lakini utamaduni wa Kiajemi ni muhimu sana kwa maendeleo ya Uyahudi na kwa kweli kwa maendeleo ya Ukristo pia.

Kwa hivyo, hebu tuzungumzie kidogo kuhusu utamaduni wa Kiajemi. Ndiyo, hao ni paka wa Kiajemi. Ah, lakini moja ya mambo yaliyowashangaza Wagiriki kuhusu Waajemi ni kwamba waliwaona Waajemi kama labda ndio wengi zaidi. Neno pekee ninaloweza kuzua ni mchanganyiko.

Unajua, walikuwa watu waliochora vipengele kutoka kwa tamaduni nyingi tofauti na kuvifanya vyao. Na kumbuka, bila shaka, watu hawa hapo awali walikuwa hawa wahamaji waliopanda farasi kila mahali na walishuka kutoka nchi ya vilima vya milimani ambapo hawakuwa wakijenga majengo mengi au kitu chochote cha aina hiyo. Kwa hivyo wanajenga wapi, wanafanya nini ili kujenga utamaduni wao na kujiendeleza kama watu? Naam, wanakopa kutoka kwa watu wengine.

Kwa mfano, usanifu wao, ulioathiriwa sana na Wababeli. Na moja ya mambo ambayo Waajemi wanajulikana nayo ni bustani zao. Ah, kwa kweli, moja ya maneno ya Kiebrania ya zamani ya bustani kwa kweli yanatokana na Kiajemi.

Kwa hivyo, watu hawa wakawa, kwa kiasi fulani, aina ya mfano wa bustani. Lakini walipata wapi wazo hilo? Hawa walikuwa wahamaji, sivyo? Walilipata kutoka kwa Wababeli. Fikiria bustani zilizoning'inia za Babeli, sivyo? Naam, Waajemi walilipokea wazo hilo kutoka kwa Wababeli, Wababeli na kulichukulia moja bora zaidi.

Kwa hivyo, na hili lilikuwa jambo la kawaida kwao, ni kukopa kitu kizuri wanapokiona na kisha kukiboresha. Kiaramu, matumizi ya lugha ya Kiaramu. Sasa, Waajemi hawakuwa wazungumzaji wa Kiaramu.

Kwa asili, walikuwa na lugha yao ya Kihindi-Kiarya, Kiajemi, unajua, waliyoizungumza. Lakini waliposhinda himaya ya Babiloni, lugha ya Kiajemi, au hiyo ndiyo ilikuwa, ilionekana kuwa haikuwa na manufaa kwao kama lugha ya Kiaramu. Lugha ya Kiaramu ilitumika katika himaya yote ya Babiloni.

Na hivyo, badala ya kusesitiza kwamba kila mtu ajifunze kuzungumza Kiajemi, ambayo ndiyo Wababiloni wangepanya, na Wagiriki wangepanya. Badala yake, walichofanya ni kwamba walisema, hebu tutumie Kiaramu. Na cha kushangaza, baadaye sana, baadhi ya maandishi ambayo, ambayo yametufikia kutoka, kutoka enzi ya Parthian na kutoka enzi ya Sassanid yameandikwa kwa namna ya Kiaramu, tunayojua kama Kisiria.

Kwa hivyo, Kiaramu kiliendelea kuwa lugha hai na yenye shughuli nyingi kwao kwa muda fulani. Waliagiza divai kutoka nje. Hawakuikuza, hawakuikuza, divai haikuwa asili ya Waajemi.

Haikuwa asili ya Wamedi. Waliipata kutoka kwa Wababeli, lakini kwa kushangaza divai ikawa sehemu muhimu sana ya utamaduni wao. Sasa, kwa mara nyingine tena, lazima uichukue kwa chumvi kidogo kwa sababu inatoka kwa Herodotus, ambaye alipenda hadithi zake.

Lakini kulingana na Herodotus, Waajemi, Waajemi muhimu hawangepanya uamuzi wowote hadi wamelewa sana divai. Na hivyo, na wao, walisema kwamba waliamini kwamba kwa namna fulani wangukuwa, wameathiriwa na roho kwa njia hiyo. Sasa, hakuna kitu katika dini ya Zoroastrian kinachohusiana na divai.

Hilo linasikika zaidi kama jambo la Kigiriki kwangu, lakini kwa vyovyote vile, ni jaribio katika sehemu zingine pia, ingawa, kwamba, Waajemi, wangukuwa divai nyingi. Tuna risiti. Kwa hivyo, tunajua kwamba walikuwa wakinywa divai nyingi, lakini wao, hili lilikuwa jambo ambalo inaonekana walijifunza kutoka kwa Wababeli.

lakini, ndio, kwa hivyo Herodotus alisema kwamba wakati wowote wangetaka kufanya uamuzi muhimu wa serikali, wangukuwa, ambao, unajua, ungeweza kuelezea mambo kadhaa, lakini kisha, akasema kwamba wangujaribu kufikiria upya mara tu watakapokuwa wamepumzika kidogo. Lakini kwa vyovyote vile, kwa hivyo ndio, kwa hivyo utamaduni huu ulikuwa unakopa kutoka kwa vipengele hivi vyote tofauti. dini.

Sasa, kabla ya wakati wa Dario, labda hata kabla ya wakati wa Koreshi, hatujui. Dini ya Uajemi ilikuwa aina ya imani ya miungu mingi sana. Unajua ninachomaanisha? Walikuwa na miungu mingi, na baadhi ya miungu yao ilijumuisha Mithra na Mithra.

Umithra ukawa dini muhimu sana wakati wa utawala wa Kirumi. Kwa hivyo, haikuwa miongoni mwa Waajemi sana wakati huo, lakini Mithra alikuwa mmoja wa miungu yao. Uhura alikuwa mmoja wa miungu yao, miungu.

Pia waliabudu idadi kadhaa ya mashetani au miungu nusu. Kwa hivyo una kundi hili la miungu mingi tofauti. Tunajua nini hasa kuhusu miungu hii? Karibu hakuna chochote.

Kweli, Hatujui mengi kuhusu dini ya Waajemi kabla ya wakati ambapo Uzoroasta ulipokuwa dini yao ya kitaifa. Uzoroasta umepewa jina la nabii Zoroasta, au huenda umemsikia akiitwa Zarathustra. Alikuwa nabii wa Uajemi aliyeishi kati ya miaka elfu moja na 500 KK.

Je, hiyo ni safu au nini? Kwa ufupi, hatujui aliishi lini. Tuna mila; baadhi ya mila husema elfu moja, na baadhi ya mila husema 500. Mojawapo ya mambo machache tunayoyajua kumhusu ni kwamba aliandika, msingi wa maandiko ya Zoroastrian, Avesta, sehemu inayoitwa Gathas.

Na kisha, zinahusishwa naye kwa sababu ukweli wa jinsi zilivyoandikwa, lugha ambayo zimeandikwa, kwamba zimeandikwa katika umbo la kizamani sana la lugha ya Kiajemi na, inakuwa msingi wa, kwa imani ya Zoroastrian. Kwa njia, kama umewahi, huenda umesikia kwamba, kama nilivyosema, jina hilo Zarathustra na, huenda umesikia kutoka kwa Nietzsche na kitabu hicho kilizungumza Zarathustra. Kuna sababu thabiti kwa nini, Nietzsche aliamua kutumia Zarathustra kama hii, mfano katika kitabu chake.

Huyu, mtu ambaye anaumba, mtu wa kizushi katika kitabu chake, kwa kweli hana kufanana sana na mtu halisi wa kihistoria wa Zarathustra au Zoroaster. Lakini sababu iliyomfanya atumie ni kwa sababu moja ya mambo tunayojua kuhusu Zoroaster ni kwamba dini yake ilikuwa aina ya imani ya Mungu mmoja kimaadili, dini ambapo ibada ya Mungu ilihusiana na kanuni za maadili, sivyo? Na, Nietzsche alifikiri kwamba Zoroaster alikuwa mtu wa kwanza kufanya hivi. Naam, ningesema, unajua, tunaweza kuifuatilia mapema kidogo kuliko hiyo kwa mtu anayeitwa Musa.

Lakini kwa vyovyote vile, kwa hivyo, hii ndiyo sababu alikuwa, alikuwa akimtumia Zarathustra kuchunguza swali la, la mema na mabaya na hili lina uhusiano gani na, kukita mizizi yetu, maadili yetu katika yetu, katika dini yetu na aina hiyo ya kitu. Vyovyote vile, hoja nyingine: usichanganye Zarathustra katika kazi ya Nietzsche na nabii halisi Zoroaster, ambaye alikuwa mtu tofauti sana. Tunachojua kuhusu Zoroaster ni kwamba alifundisha kwamba kulikuwa na, kulikuwa na Mungu mmoja mwema, na aliitwa Ahura Mazda.

Bila shaka, Ahura ni jina la mmoja wa miungu ya kitamaduni ya Irani. Mazda, inaonekana neno linalomaanisha hekima. Kwa hivyo, linamaanisha kitu kama Mungu mkuu mwenye hekima.

Sawa. Lakini pia alifundisha kwamba kulikuwa na roho mbaya kwa jina Angr a Mainyu, ambaye alikuwa karibu kama, mpinga Mungu, ambaye daima alikuwa katika mgogoro wa kudumu. Angr Mainyu ndiye chanzo cha uovu wote, misiba yote, matendo yote mabaya.

Ahura Mazda ni nzuri tu. Wema pekee hutoka kwa Ahura Mazda. Mambo yote mema, ukweli wote, nuru yote, neema yote, amani yote.

Sawa. Kwa hivyo hawa wawili wako, wako katika mgogoro huu wa kudumu, lakini sio mgogoro wa milele kwa sababu kulingana na Uzoroaster, hatimaye Angr Mainyu itaangamizwa katika ziwa la moto. Inasikika kama kawaida.

Sawa. Aina za mwanzo kabisa za Uzoroasta ni ngumu kwetu kubaini. Sisi, tuna Wagatha na tunaweza kuona mafundisho ya kimaadili, yakihusika hapo.

Unajua, huo ni msisitizo mkubwa sana juu ya umuhimu wa kuhifadhi uhai na heshima kwa viumbe vingine vilivyo hai, wa msisitizo mkubwa sana juu ya uadilifu na uongo dhidi ya uwongo. Kuna, kuna uwili huu wote, unajua, ukweli dhidi ya uwongo, nuru dhidi ya giza, na kadhalika, na kadhalika. Muhimu sana kwa Uzoroasta.

Lakini kimsingi, aina za mwanzo kabisa za Uzoroasta, ziko nje ya kile tunachokijua katika Wagatha. Hatujui mengi kuwahusu. Kwa hivyo, chochote ninachosema kuhusu, ushawishi wa Uzoroasta kwenye dini zingine unaweza kuchukuliwa kwa chumvi kidogo kwa sababu, kwa sababu ni kama nini, ni kama fumbo, linaloathiri fumbo lingine.

Sasa hatujui hasa Uyahudi ulikuwa katika nini, tuseme hata wakati wa Ezra au, watu katika kipindi cha himaya ya Uajemi, kwa sababu, kulikuwa na, bado ulikuwa unapitia mabadiliko haya. Bado ulikuwa unaandikwa. Bado ulikuwa unaimarishwa.

Hatujui Uzoroasta ulikuwa nini wakati huu pia. Kwa hivyo, tukijaribu kuzungumzia ni ipi iliyoshawishi ni ipi na jinsi gani hizo mbili zilishawishiana, unajua, kila kitu lazima kieleweke kwa urahisi. Hilo halituzuii, bila shaka, kuzungumzia kuhusu hilo.

Lakini tena, hatujui ni lini Uzoroasta ulipata kuwa dini rasmi ya Uajemi. Uwezekano mkubwa zaidi, inaonekana kuwa hivyo kufikia wakati wa majibu ya Dario na Dario kwa kijiji hiki. , ambapo anawakuta watu wakiabudu mapepo na jinsi Ahura Mazda anavyomsaidia katika kuwaangamiza watu hao na mapepo yao. Hilo linaonekana kuwa jambo lisilovumilia zaidi kidogo kuliko Uzoroaster wa kawaida.

Lakini kwa upande mwingine, inaonekana kwangu kama bidii ya mtu aliyesilimu hivi karibuni. Kwa hivyo, kuna kitendawili cha mawasiliano ya kitamaduni. Hili ni jambo la kupotosha lugha, lakini pia ni jambo la kukumbuka tunapozungumzia kinachotokea wakati una mataifa yanayogombana au kuwasiliana.

Wayahudi walitawaliwa na Waajemi kwa takriban miaka 200. Na hiyo ni katika nchi ya Yuda tu kwa sababu Uyahudi uliendelea Babeli, na uliendelea katika Uajemi kwa miaka mia kadhaa zaidi baada ya wakati huo, wakati wote huo chini ya utawala, chini ya utawala wa Waajemi na chini ya ushawishi wa, tunaweza kusema, mila ya Zoroastrian ya Waajemi. Kwa hivyo, swali ni, hilo linaathirije utamaduni na dini ya Kiyahudi? Sasa, bila shaka, wakati mwingine tunaweza kuona wakati utamaduni mmoja unapogongana au unagusana na mwingine, tunaweza karibu kukisia kitakachotokea kwa sababu ni mantiki.

Unajua, ni mantiki kwamba ikiwa una utamaduni mmoja unaotawala sana na watu wengine wanaishi katikati ya utamaduni unaotawala sana, huwa wanajifunza, sivyo? Unajua, babu yangu mkubwa alitoka Italia. Aliishi katika aina ya ujirani wa Kiitaliano. Mimi sizungumzi Kiitaliano leo.

Bado nina jina hilo, lakini hilo ndilo nililo nalo. Tumeunganishwa kikamilifu na utamaduni wa Marekani. , na hivyo ndivyo aina ya hutokea wakati utamaduni mmoja unapounganishwa kwa karibu na mwingine. Wakati mwingine, kuna kubadilishana vipengele vya kitamaduni, na tunaweza kusema kwamba vyote viwili vinaimarishwa kupitia mchakato huo.

Na mara nyingi hili hutokea wakati kuna kitu cha kuvutia sana au kitu chenye nguvu sana au cha kuvutia kuhusu, watu waliostaarabika, watu mmoja ambao wamestaarabika na mwingine. Kuna msemu, kwamba, na sikumbuki hili linatokana na nani, lakini unasema kwamba, Warumi waliwashinda Wagiriki na kisha wakatekwa na mateka wao. Sasa, Warumi walikuwa na nguvu zaidi.

Walishinda Ugiriki, lakini walifuata utamaduni mwingi wa Ugiriki. Na ni jambo la kushangaza sana baadhi ya mambo waliyofuata na baadhi ya mambo waliyokataa. Lakini, tunaweza kuona kwamba si mara zote taifa lenye nguvu zaidi, linaloondoa utamaduni wa taifa lingine.

Wakati mwingine, inafanya kazi kwa upande mwingine pia. Kwa hivyo, ingawa baadhi ya mambo hufanya kazi kwa njia zinazoweza kutabirika, mengine kwa njia zisizoweza kutabirika. Jambo lingine tinalopaswa kukumbuka hapa pia ni kwamba mara nyingi, watu huitikia vibaya sana wazo kwamba Wayahudi huenda waliathiriwa na imani zao za kidini na taifa lingine au watu wengine.

Na wanachofikiri ni kwamba, unasema kwamba imani ya Kiyahudi ilichafuliwa. Unajua, tunasoma tena katika vitabu vya Musa na kadhalika, kulikuwa na wazo hili

ambalo hutaki kuwasiliana nalo, na Wahiti na Waamori na Wamidiani na kadhalika kwa sababu litachafua imani yako. Utaenda kuabudu miungu yao.

Na, bila shaka, hivi ndivyo tunavyoona vikitokea, kwa mfano, kwa watu kama Sulemani, ambao huvutwa na miungu hii ya kipagani. Na kwa hivyo, kuna wazo hili ambalo watu wengi wamelifanya na kulihalalisha kwa kiasi fulani, je, Uyahudi unaweza kuumbwa na mila ya kidini ya dini nyingine, au linasababisha uasi tu? Na mawazo yangu katika mstari huo ni kwamba Mungu anaweza kuwafunulia watu wake ukweli kwa njia yoyote ambayo Mungu anachagua kuwafunulia watu wake ukweli. Unajua, Mungu anaweza kuwatumia wapagani akitaka kufanya hivyo, kuwafundisha watu wake ukweli.

Na tunaona hili likitokea hata katika Biblia. Kwa mfano, Yethro ni kuhani wa Midiani, baba mkwe wa Musa, na tunamwona Yethro akimfundisha Musa, kuhusu ujuzi wa uongozi na, mambo mengine ya aina hiyo. Kwa kweli hatujui hata, kuhusu, ni kwa kiasi gani imani ya Midiani inaweza kuwa na ushawishi na umbo, imani za awali za Musa na kadhalika.

Kumekuwa na maswali kuhusu hilo pia. Yupo jamaa huyu anayeitwa Balaamu. Unajua, Balaamu alikuwa kuhani, mpagani, nabii, ningesema, nabii mpagani, ambaye alikuwa na punda, ambaye, punda alimwonya Balaamu, bila shaka, kuhusu, vitu kama, malaika wasioonekana na kadhalika.

Lakini pia, Balaamu anahusika na unabii wenye nguvu sana kuhusu kuja kwa Masihi. Kwa hivyo, hapa Mungu alitumia mpagani kusema ukweli kwa watu wake, na pia alitumia punda kusema ukweli kwa watu wake. Unajua, falsafa ya Kigiriki na theolojia ya Kikristo.

Sasa, najua hili ni jambo la kutatanisha kidogo , unajua, kwa sababu kuna swali la zamani la nini Athene ina uhusiano na Yerusalemu. Unajua nini, nini, falsafa ya Kigiriki inaweza kutuambia nini kuhusu Ukristo? Lakini hakuna shaka kwamba falsafa ya Kigiriki imeunda imani zetu nyingi za Kikristo. Mtakatifu Augustine, ambaye alikuwa baba wa theolojia yetu ya Kikristo ambayo sisi, tunayoshikilia hadi leo, alikuwa na deni kubwa na bila kuomba msamaha kwa wanafalsafa wa Kigiriki.

Mtakatifu Thomas Aquinas, ambaye aliunda sehemu kubwa ya theolojia ya Kikatoliki, aliungwa mkono sana na Aristotle. Kwa hivyo, tunajua kwamba falsafa ya Kigiriki imetumika kuunda theolojia ya Kikristo. Na ingawa watu wengi katika viti vya kanisa hawajui ni imani ngapi zimetoka kwenye vyanzo hivyo vya kipagani, oh ndio, zipo.

Zipo. Na unachotakiwa kufanya ni kukwaruza kidogo chini ya uso na utazipata. Kwa hivyo, sidhani kama ni makosa kusema kwamba Mungu anaweza kutumia vyanzo vyovyote anavyotaka, ikiwa ni pamoja na wapagani, kuwafundisha watu wake ukweli.

Na tungefanya busara kuwa wanyenyekevu na kuwa tayari kusikiliza baadhi ya sauti hizo wakati mwingine. Sasa, tena, tunapaswa kuwa waangalifu hapa kwa sababu imani nyingi za Zoroastrian tunazoziona na ambazo kwa kawaida zinaaminika kuwa ziliathiri Uyahudi zinaweza kuwa zimekua baadaye sana. Na huenda zilikuwa na Uyahudi, tofauti na kabla ya Uyahudi.

Kwa hivyo, hatuwezi kusema kwa uhakika ni lini imani hizi zilianza kuwepo na jinsi zilivyoathiri Uyahudi katika kipindi cha kati ya Agano Jipya. Kwa hivyo, tena, kila kitu ninachosema hapa kuhusu ushawishi wa kidini lazima kichukuliwe kwa muhtasari. Sasa, kabla hatujaingia katika vipengele vya kidini vya muktadha wa kitamaduni, con, mawasiliano, hebu tuzungumzie athari za kijamii na kitamaduni za utawala wa Kiajemi wa Wayahudi.

Mojawapo ya mambo tunayoyaona yakitokea hapa ni umaarufu unaoongezeka wa ukuhani. Hili lilikuwa tayari likiendelea wakati wa mwisho wa kipindi cha Agano la Kale, na tunaweza kuona kwamba bila mfalme, Wayahudi walikuwa wakitegemea uongozi kwa makuhani wao wakuu. Sasa, kulikuwa na magavana katika siku hizi, na magavana kwa kawaida walikuwa wenyeji, lakini si lazima wawe Wayahudi wenyeji.

Na mimi, kiongozi wa jamii ya Wayahudi wa eneo hilo, sasa napata utata kidogo kwa sababu kuna baadhi ya wasomi ambao hawakubaliani na hili, lakini naamini kwamba mara nyingi sana, kiongozi wa wenyeji alikuwa kuhani mkuu. Wakati huo ambapo kuhani mkuu alikuwa akiongoza nchi kama kiongozi wake, kulikuwa na heshima fulani iliyoambatana na nafasi yake. Katika kitabu cha Malaki, tunaweza kuona kwamba nabii Malaki anaweka maovu mengi ya watu miguuni pa ukuhani, kwamba anaona ukuhani kama tatizo kubwa wakati huo kwa sababu anasema kwamba watu wanapaswa kutafuta hekima kutoka kinywani mwa kuhani, ambayo, tena, ni aina ya nafasi mpya kwa ukuhani kwa sababu bila shaka, katika siku za zamani, makuhani wanafanya dhabihu, makuhani wanafanya ibada hizi, makuhani wanatoa sala zao, lakini makuhani hawaonekani kuwa walimu sana, unajua, lakini kufikia wakati wa utawala wa Uajemi, wazo la kuhani kama kabla, kama mwalimu limejikita sana.

Tunaona hili si tu katika kitabu cha Malaki bali tunaona katika kipindi chote cha kati ya Agano na pia, na pia katika Hati za Bahari ya Chumvi, kuenea kwa Wayahudi katika ulimwengu wa Mediterania. Tayari nimetaja ukweli kwamba usafiri ulikuwa unazidi kuwa salama zaidi, na kwa sababu usafiri ulikuwa unazidi kuwa salama zaidi, Wayahudi wangeweza kusafiri kutoka sehemu moja ya taifa, sehemu moja ya himaya, hadi sehemu nyingine ya himaya. Wangeweza kupata mahali hapo ambapo wangeweza kufanya biashara na biashara, na pengine wangepata watu wanaozungumza Kiaramu.

Kwa kuwa walizungumza Kiaramu na watu waliowazunguka walizungumza Kiaramu, wote wangeweza kushirikiana, kuunda vyama vya wafanyakazi, na kufanya biashara kati yao.

Haikuwa rahisi kila wakati. Kwa kweli, tunaona, hata karibu na mwisho wa kipindi cha kati ya Agano, kwamba kulikuwa, katika baadhi ya maeneo katika himaya, chuki kubwa dhidi ya Wayahudi kwa sababu mbalimbali. Lakini, lakini kwa sehemu kubwa, tunaona Wayahudi wakifanikiwa kuenea katika ulimwengu wa Mediterania wakati huu.

Mambo machache ya kuvutia hapa. Wakati wa Yesu, Wayahudi labda walikuwa kundi kubwa zaidi la kikabila katika Milki ya Kirumi. Sababu kuu za hili ni kwamba Wayahudi walikuwa na familia kubwa.

Walikuwa na watoto wengi. Sawa? Wagiriki hawakuwa nao. Warumi hawakuwa nao.

Na mataifa mengine mengi yalikuwa yamechukua desturi ya Kigiriki ya kupata mtoto mmoja au wawili kwa wakati mmoja. Wayahudi walikuwa na watoto wengi, sawa? Na hivyo walikuwa wakikua kwa kasi. Na hiyo ilikuwa moja ya sababu zilizowafanya wachukie, kwa njia, kwa sababu ilionekana kama huwezi kugeuka bila kugongana na mmoja wao.

Kwa hivyo, Wayahudi wengi katika Milki ya Rumi. Na hiyo ni kuhesabu tu Milki ya Rumi. Kuna Wayahudi wengi katika Uajemi na Parthia.

Kuna Wayahudi wengi huko Misri. Wayahudi walitawanyika kila mahali wakati huo na katika eneo hilo. Hili liliwezesha na Milki ya Uajemi na ushindi wake.

Bila shaka, ni suala la lugha. Tayari nimetaja kupitishwa kwa Kiaramu kama lugha ya lugha. Pia tayari nimetaja mgawanyiko wa Kiebrania.

Jinsi Kiebrania kilivyokuja kuwa lugha ya wasomi na lugha ya kitaifa, lakini pia kilikuwa lugha ya watu wa kawaida, watu wa nchi, na kikawa lugha chafu pia. Lakini pia tunaona matumizi ya maneno ya mkopo ya Kiajemi katika vitabu vya mwisho vya Agano la Kale. Kwa mfano, kitabu cha sheria, ambacho ni neno linalotokana na Kiebrania na Kiaramu kutoka Kiajemi.

Na kisha tunafikia Kiebrania cha baadaye, Kiebrania cha Hati za Bahari ya Chumvi, na Kiebrania cha Mishnah. Tunaona maneno mengi zaidi ya mkopo yakiongezwa. Raz, lingine.

Fumbo. Kwa hivyo haya ni maneno ambayo yamekubaliwa na kuwa sehemu ya sehemu muhimu sana, kwa kweli, ya njia za Kiyahudi za kujieleza na utamaduni wa Kiyahudi na hata falsafa yao—usanifu wa sheria na mila.

Tulizungumzia jinsi Dario alivyohitaji sheria ziungwe. Je, hilo lingetokea kiasili miongoni mwa Wayahudi? Labda, lakini nani anajua? Unajua, kwa vyovyote vile, tunachojua ni kwamba walipata shutuma. Walipata shutuma kutoka kwa Dario na baadaye kutoka kwa Artashasta, wakiwasukuma kuelekea kuweka sheria ziungwe.

Na tunaweza hata kusema labda kuhalalisha maandiko yao. Na hakuna watu wengine katika ulimwengu wa kale wa Mediterania waliokuwa na orodha ya maandiko kama vile Wayahudi walivyokuwa na orodha ya maandiko. Lakini hakika kulikuwa na harakati katika mwelekeo huo, ambayo ilikuwa ikiongozwa na baadhi ya sera hizi za Kiajemi.

Mojawapo ya mambo yanayoshuhudia hili ni barua hizi zinazoitwa barua za Elephantine. Nitazungumzia hizi kwa undani zaidi baada ya dakika chache hapa, hasa maandishi yanayoitwa Pasaka papyrus, ambayo yanaonyesha jinsi wazo la ujumuishaji na usanifishaji wa mila lilivyokuwa likizidi kuwa muhimu kwa Wayahudi katika enzi hii. Papyrus ya Elephantine.

Hii ni mojawapo. Kama unavyoona, imevunjika na kuoza sehemu fulani na kadhalika. Elephantine ilikuwa koloni ya kijeshi ya Kiyahudi huko Misri.

Na mafunjo haya yalipatikana huko Elephantine, na yana tarehe kuanzia yapata mwaka 495 KK hadi 405 KK. Na tunaweza kuyaweka tarehe kwa usahihi kabisa kwa sababu yamepewa tarehe, jambo ambalo ni jambo la ajabu, yanatuambia yaliandikwa lini. Lakini walianzisha koloni hili la kijeshi wakati maandishi haya yalipokuwa yakiandikwa.

Sio tena koloni la kijeshi. Hivyo ndivyo ilivyoanza. Lakini katika enzi hii, kulikuwa na watu wengi wa kawaida wakifanya mambo mengi.

Na hati zao nyingi ni za Kiyahudi. Haikuwa Wayahudi pekee walioishi hapa. Kulikuwa na watu wengine, Washami na Wamisri wenyeji pia.

Yaliyomo katika mafunjo haya yanajumuisha barua za kibinafsi, mikataba, kazi ya fasihi, hadithi inayoitwa hadithi ya Ahikar, ambayo ilikuwa maarufu sana miongoni mwa Wayahudi. Walipenda hadithi hii. Walikuwa na nakala zake hapa.

Nilitaja kitabu cha Tobit hapo awali, ambacho kiko katika Apocrypha, ambacho kinamhusu kijana huyu Myahudi ambaye anaokolewa kutoka kwa pepo. Kulingana na kitabu cha Tobit, Tobit alikuwa binamu wa Ahikar. Awali Ahikar alikuwa shujaa wa Siria, lakini akawa maarufu sana kwa Wayahudi.

Kwa hivyo, walimchukua. Lakini hata hivyo, baadhi ya maandishi muhimu sana hapa miongoni mwa mafunjo ya Elephantine. Mikataba ya ndoa.

Sasa, ni nini kinachofanya mikataba ya ndoa iwe ya kuvutia na muhimu sana? Jambo moja ni kwamba inatupa ufahamu mwingi kuhusu desturi za ndoa. Mojawapo ya mambo tunayofikiria, tunafikiria kuhusu mikataba ya kabla ya ndoa kama jambo la kisasa. Loo, hapana, sivyo.

Hakuna Myahudi wa siku hizo ambaye angewahi kufikiria kufunga ndoa bila ketuvah , mkataba wa ndoa ambao ulielezea majukumu yote ya kila mhusika na kile ambacho kingetokea ikiwa wangeachana. Mojawapo ya mambo ya kuvutia ambayo yanafichuliwa na mafunjo haya ya Elephantine ni kwamba talaka ilikuwa ya kawaida sana miongoni mwa Wayahudi siku hizi. Baadhi ya watu hawa wameachana mara kadhaa.

Na hili lilikuwa jambo ambalo liliendelea kuwa tatizo hadi siku za Yesu. Na hii ni moja ya sababu kwa nini Yesu anazungumzia suala la talaka. Unajua, Yesu anaulizwa, je, ni halali kumtaliki mke wako chini ya hali yoyote? Na Yesu anasema, sivyo Mungu alivyokusudia.

Sawa. Na wakati mwingine watu husoma haya na wanafikiri, je, Yesu hakuwa na maana kwa sababu anawaambia watu hawawezi kuachana? Sababu ilikuwa ni kwa sababu ilikuwa kawaida sana katika desturi mbaya sana kiasi kwamba ulikuwa na watu kama, unajua, wangeoa walipokuwa wadogo, na wangepata dau zuri kutoka kwa familia, kisha wangekua kidogo na mke wao angekua kidogo. Kwa hivyo wangemtaliki na kupata mwingine mpya.

Unajua, na kwa hivyo hili lilikuwa suala la haki. Yesu anasema, ukioa mwanamke, unabaki naye. Naam.

Na hivyo hiyo ndiyo nuru ambayo maneno hayo yanapaswa kusomwa, si nuru ya wazo hili kwamba, loo, mwanamke huyu maskini anapigwa na mumewe, lakini hawezi kutalikiana kwa sababu Yesu alisema usimtaliki mwenzi wako. Hapana, hiyo siyo sababu ya hili, hata hivyo. Na hivyo talaka ilikuwa ya kawaida sana.

Tuligundua kuwa jambo lingine linalosumbua zaidi ni kwamba ndoa za watu wa mataifa mengine zilikuwa za kawaida sana katika koloni hili la kijeshi hapa ungekuwa na watu, wazazi wenye majina ya Kiyahudi, na wajukuu wao wangekuwa na majina ya kipagani. Na kwa hivyo, ulikuwa na ulinganifu unaoendelea kwamba Wayahudi walikuwa wakichukua baadhi ya majina na baadhi ya mila za majirani zao. Tunaona hili likionekana katika mafunjo haya yote ya elephant, hasa katika baadhi ya mikataba hii ya ndoa.

Sasa, mafunjo ya Pasaka na kinachofanya hii iwe muhimu sana ni kwamba inaonyesha hamu ya Dario II ya kusanifisha desturi za Kiyahudi katika milki yake yote.

Na moja ya mambo ambayo, kusudi kuu la mafunjo haya lilikuwa kuwafundisha Wayahudi jinsi ya kusherehekea Pasaka. Fikiria hili.

Hapa, tuna kundi la Wayahudi wanaoishi Misri. Hawajui jinsi ya kusherehekea Pasaka. Na kwa hivyo, uongozi huko Yerusalemu unawatumia barua hii kuwaelekeza jinsi ipasavyo ya kuadhimisha sikukuu hii kuu ya mwaka wa Kiyahudi, Pasaka.

Na kisha moja zaidi hapa, ambayo kwa kweli ni ya kuchekesha kwa njia fulani, lakini si ya kuchekesha kwa njia nyingine, ombi kwa Bacchus. Yeye ni gavana huko Yerusalemu, na yeye ni Myahudi. Na kwa namna fulani, inaonekana, pia ana mamlaka juu ya Wayahudi hawa huko Misri. Hatuna uhakika kabisa jinsi yote hayo yalivyofanyika kisheria, lakini inaonekana, ana aina fulani ya ushawishi hapo, tukizungumzia kisheria.

Wayahudi waliokuwa katika koloni la kijeshi huko Misri walikuwa wakimwandikia gavana wa Yerusalemu, wakimwomba aingilie kati ili waweze kujenga upya hekalu lao. Wayahudi waliokuwa Misri walikuwa wamejenga hekalu huko Misri. Na huko Misri, walikuwa wakitoa dhabihu za wanyama.

Hili lilikuwa linasababisha matatizo kwa sababu walikuwa wakitoa dhabihu za mbuzi. Na moja ya mahekalu makubwa zaidi katika eneo hilo lilikuwa limetengwa kwa Mungu wa mbuzi wa Misri. Kwa hivyo, makuhani wa hekalu la Misri walikwenda na kuchoma hekalu la Wayahudi.

Sasa Wayahudi wanaomba ruhusa ya kujenga upya hekalu lao. Hili lilimweka gavana wa Yerusalemu katika kizuizi kidogo kwa sababu kwa upande mmoja, anataka wawe na mahali pa kuabudia, lakini kwa upande mwingine, hawapaswi kutoa dhabihu. Kulingana na kitabu cha Kumbukumbu la Torati na kisha mageuzi ya Kumbukumbu la Torati na mageuzi ya Yosia, hukupaswa kutoa dhabihu mahali popote isipokuwa Yerusalemu.

Kwa hivyo, wanapaswa kujua la kufanya kuhusu hali hii ndogo hapa. Na walichofanya ni kuwatumia barua Wayahudi huko Elephantine. Walipanga ili waweze kujenga upya hekalu lao, lakini hawakupaswa kutoa dhabihu zozote za wanyama hapo.

Wangeweza kutoa dhabihu za nafaka. Wangeweza kufanya maombi yao hapo. Hekalu lilijengwa kiasi kwamba mlango wake ulikuwa unaelekea Yerusalemu.

Pia kulikuwa na mahekalu mengine machache, kwa njia, katika ulimwengu wa kale ambao milango yake pia ilikuwa ikielekea Yerusalemu, lakini dhabihu za wanyama zilipaswa kufanywa Yerusalemu pekee. Kwa hivyo hiyo ilikuwa aina ya maelewano waliyofanya huko nje. Hata hivyo, ni ya kushangaza, kwa sababu inakuonyesha tena jinsi kulikuwa na ukosefu huu wa viwango vya Uyahudi katika Milki yote ya Uajemi.

Na kupitia mfumo wa barua wa Kiajemi, walikuwa wanaanza kuunda utambulisho sanifu katika himaya nzima. Vipi kuhusu athari ya kidini? Tunajua kwamba kuna tofauti kubwa kati ya dini ya Kiyahudi katika Agano la Kale, au kile tunachoweza kukiita dini ya Yahwist ya Agano la Kale, na dini ya Kiyahudi ya Agano Jipya. Na baadhi ya mambo tunayoyaona ambayo yanatuvutia sana ni mambo kama vile imani katika malaika na mapepo.

Bila shaka, tuna malaika katika Agano la Kale, lakini wanaonekana kuwa na aina tofauti ya kazi kuliko wanayofanya katika Agano Jipya. Ibilisi. Tutazungumzia kuhusu ibilisi kidogo, kwa sababu ibilisi, kwa jinsi tunavyomfikiria ibilisi katika Agano Jipya, ni adui wa watu wa Mungu.

Hayupo popote katika Agano la Kale, kwa kweli. Mashetani na kupagawa na mapepo. Sasa, kuna mashetani katika Agano la Kale.

Zimefichwa katika nyufa. Na tutazungumzia kidogo kuhusu hizo pia. Lakini wazo la kupagawa na pepo, hujawahi kuona hilo katika Agano la Kale, unajua? Na kisha, bila shaka, ufufuo wa wafu, ambao ni msingi wa imani yetu ya Agano Jipya.

Muhimu sana kwa Mafarisayo. Bado haijathibitishwa kama imani fulani ya Kiyahudi katika kipindi cha kati ya Agano Jipya. Baadaye kidogo, katika maandishi ya Mishnah na Talmud, Wayahudi wangetangaza kwamba mtu yeyote ambaye haamini katika ufufuo wa wafu hana sehemu katika ufufuo wa wafu.

Hatimaye, ikawa msingi wa imani miongoni mwa Wayahudi kwamba ilibidi uamini katika ufufuo wa wafu. Siku hizi? Kwa namna fulani inatia shaka. Lakini hata hivyo.

Kwa hivyo, hizi ni baadhi ya tofauti. Na swali ni, tofauti hizi zinatoka wapi? Zinatokeaje? Sehemu ya kile tunachokiona kikitokea hapa ni njia kutoka kwa imani za Agano la Kale, na kisha kufuata tu njia yao ya asili, labda kuhamasishwa au kutiwa moyo, labda, kwa kuwasiliana na Uzoroaster. Kuna msingi mwingi wa kawaida kati ya Uzoroaster na Uyahudi.

Kama vile Uyahudi, Uzoroasta ulifundisha kwamba kulikuwa na Mungu mmoja mkuu ambaye ni mwema. Mungu mmoja ndiye muumba wa vitu vyote. Kulingana na Uzoroasta, kuna muumba mmoja tu, Mungu.

Hilo linaitofautisha na dini zingine nyingi za wakati huo, lakini tena, linaipa msingi mzuri wa kukubaliana na Uyahudi. Sasa, kuna maswali kuhusu ni lini unaweza kusema kwamba Uzoroasta ulipata kuwa na imani ya Mungu mmoja.

Au hata kama ni ya kuamini Mungu mmoja. Kwa sababu Angra Mainyu, mungu mwovu, kwa namna fulani ni mungu. Kwa hivyo, kuna swali la kama unaweza kuona kama ya kuamini Mungu mmoja au la.

Lakini watu wengi wangeiona kama moja ya imani za Mungu mmoja. Kama vile Uyahudi, Uzoroaster ulifundisha kwamba Ahura Mazda ndiye chanzo cha maadili. Na nilikuwa nikizungumza hivi majuzi katika mahubiri kuhusu hilo.

Unajua, hakuna mungu wa Kigiriki aliyewahi kusema kitu kama mungu wa Kiyahudi, anayewaambia watu wake, Kuweni watakatifu, kwa maana mimi, Bwana Mungu wenu, ni mtakatifu. Kwa vyovyote vile, kile ambacho miungu ya Kigiriki wangeweza kusema ni, Fanyeni kama ninavyosema, si kama ninavyofanya kwa sababu miungu ya Kigiriki haikujulikana hasa kwa maadili yao ya kudumu.

Hilo si kweli kuhusu Uzoroasta. Ahura Mazda ndiye chanzo cha wema wote na mfano wa wema wote, kulingana na Uzoroasta. Na kwa hivyo, hii ni sehemu nyingine ya mawasiliano kati ya Uzoroasta na Uyahudi.

Uzoroasta ulitoa tofauti kubwa, tofauti kubwa kati ya ukweli na uwongo, kati ya nuru na giza. Tunaona aina zinazofanana za tofauti katika, bila shaka, maandiko mengi katika Agano la Kale. Na uelewa huu kwamba hakuna vivuli vingi vya kijivu.

Sasa, wazo kwamba kuna haki na makosa, kwamba kuna ukweli na uwongo, kwamba kuna wema na kuna uovu. Hili ni kiini cha imani ya Kiyahudi pia, cha imani ya Yahwist. Hili likawa suala kuu katika Uzoroaster pia.

Kwa hivyo, ni jambo la kawaida katika masuala kama haya ambalo liliwaruhusu Wayahudi kuingia katika mazungumzo na mafundisho ya Zoroastria. Na tunaona hili likitokea baadaye sana huko Babeli na kisha baadaye huko Uajemi, haswa katika enzi za Parthian na Sassanid. Kwa hivyo tutazungumzia kidogo kuhusu uwili hapa kwa sababu wakati mwingine inasemekana kwamba Zoroastria ndiyo dini pekee ya kweli ya uwili.

Kama nilivyosema, kuna maswali kuhusu jinsi Uzoroasta ulivyo na uwili. Lakini kwa sehemu kubwa, tunachomaanisha tunapozungumzia uwili ni kwamba kuna roho nzuri na mbaya ambazo zimefungamana katika mgogoro na kwamba ni mgogoro halisi, si mgogoro bandia. Kuna wale wanaoamini, hata miongoni mwa Wakristo, kwamba shetani kimsingi ni kibaraka, kwamba Mungu anamtumia shetani kufanya kila aina ya mambo mabaya ili kutujaribu, na kwamba mgogoro huo si halisi.

Kwa kweli ni aina ya vita vya uwongo kati ya Mungu na shetani. Naam, uwili unasema hilo si kweli. Uwili unasema kuna nguvu zinazokinzana na kwamba ni halisi.

Uwili halisi huonyesha uwepo wa nguvu mbili zinazopingana sawa. Kwa hivyo, aina safi ya Uzoroasta, na ningesema nimeona Uzoroasta ikielezewa kwa njia hii. Sidhani kama ni kweli.

Lakini kuna wale wanaoamini kwamba katika Uzoroasta, kwamba Angra Mainyu, mungu mwovu, mungu mwovu, na Ahura Mazda walionekana kama wenye nguvu sawa na kadhalika. Sidhani kama hiyo ni kweli. Vinginevyo, Ahura Mazda hangeweza kumwangamiza mwishoni.

Lakini inanikumbusha filamu moja ya Hollywood, moja ya filamu za Oh God, ambapo George Burns alicheza kama Mungu na shetani, na ilikuwa kama wote wawili walikuwa sawa. Unajua, hiyo ni uwili. Namaanisha, hiyo ni uwili unaozingatia mambo yote.

Lakini hatuhitaji kwenda mbali sana ili kuwa na dini ya uwili. Uwili si lengo kuu la Agano la Kale. Vita vya kiroho havipatikani sana katika Agano la Kale.

Hujitokeza mara kwa mara, lakini hapana, si kweli, si jambo kubwa. Na kwa kweli, inaonekana, kwa namna fulani, kwa namna fulani, kukandamizwa kimakusudi kwa sababu ambazo nitazungumzia baada ya dakika moja. Kwa upande mwingine, katika Agano Jipya, uwili ni sifa kuu ya dini ya Agano Jipya.

Tunapigana dhidi ya adui yetu, ibilisi. Anazunguka-zunguka kama simba anayezunguka-zunguka akitafuta mtu wa kummeza. Roho zake, mapepo, zinafanya kazi dhidi ya roho zetu, zikitafuta kutuamamiza na kutuvuta mbali na Mungu.

Hii ni dini ya uwili ambayo tunaikubali. Na hatimaye, unajua, tunajua ni nani anayeshinda. Kwa hivyo tuko tayari kuvumilia sehemu hiyo ya uwili kwa sasa.

Katika Agano la Kale, moja ya sifa za ulimwengu wa kale ni kitu tunachokiita hadithi ya mapigano. Na inajitokeza mara kwa mara katika Agano la Kale. Ninamaanisha nini kwa hadithi ya mapigano? Katika Mashariki ya Karibu ya kale, A&E inawakilisha, unajua, Mashariki ya Karibu ya kale; kwa kawaida, mungu mkuu hupata wadhifa wake kwa kumshinda mungu mwovu.

Katika hadithi nyingi hizi, ni aina fulani ya mnyama wa baharini. Marduk, mungu mkuu wa Babeli, analazimika kumshinda Tiamat ili awe mkuu wa miungu. Baali, mtu anayepiga kelele sana katika Agano la Kale, analazimika kumshinda mwenzake anayetitwa Lothan ili awe mungu mkuu.

Kwa hivyo, roho hizi, migogoro hii, ni msingi wa hadithi za dini hizi. Inaonekana kwamba Israeli wa kabla ya Biblia walijua aina hizi za hadithi. Na kama ninavyosema, mara kwa mara, hutoboa vichwa vyao kidogo.

Lakini zinadokezwa tu. Zinakataliwa kama za kihistoria. Kwa mfano, tunazo katika Kitabu cha Zaburi, marejeleo ya Leviathani, ambayo ni sawa na jina Lothan.

Anaonekana katika Zaburi 74:13 na 14, Zaburi 27, na kuna uwezekano mkubwa pia ni sawa na Rahabu katika Ayubu 26:12. Katika maandiko haya, tunachokiona ni kwamba Leviathani anapata aina ya, kile tunachoweza kusema, kuwa wa kihistoria. Mtu wa hadithi ambaye huenda mara moja, katika wakati fulani wa kihistoria, alichukuliwa kama aina fulani ya mpinzani wa Mungu sasa ni kiumbe mwingine tu.

Kiumbe aliyeumbwa ambaye Mungu anaweza kuonyesha nguvu zake juu ya kitu hiki. Katika baadhi ya maeneo, ni mfano halisi wa Misri pamoja na mto wake mchafu na vitu vya aina hii vyote. Lakini wazo kwamba Mungu aliwahi kupigana vita ili awe Bwana halipo popote katika Agano la Kale.

Kwa hivyo, je, kuna wapinzani wa Mungu katika Agano la Kale? Sio rasmi. Baadhi ya taswira za hadithi ya mapigano zinatumiwa. Ushindi wa Mungu juu ya Misri unatumika katika Zaburi 74.

Na hadithi hiyo ya mapigano imechorwa hapo kama mfano. Huenda ikawa ni jinsi mtu anavyoweza kuzungumzia jinsi mtu alivyo na nguvu kama Hercules. Hiyo haimaanishi kwamba tunaamini katika Hercules, lakini tunaitumia kama mfano.

Hiyo ndiyo njia ambayo nadhani tunapaswa kuelewa aina hii ya lugha katika Kitabu cha Zaburi. Katika Ayubu 41, Leviathan kimsingi ni mamba. Na kwa hivyo, tuna hadithi kubwa ya mapigano ambayo sasa imehifadhiwa kihistoria na kubadilishwa kuwa ya asili katika mtu huyu wa mamba.

Katika enzi ya kati ya Agano Jipya, mgogoro huu unajidhihirisha wenyewe. Tunaona kwamba kuna malaika wanaolinda mataifa ya kipagani ambao kwa kweli wanapigana na malaika wa Mungu na walindaji wa Israeli, na kwa kweli wanajaribu kuzuia mipango ya Mungu.

Hili linaonekana katika Danieli sura ya 10 lakini pia linaonekana katika maandiko mengine kati ya Agano Jipya. Lakini katika Danieli 10, tunasikia jinsi Danieli anavyoomba apate ufahamu wa kwa nini Mungu hajarejesha taifa lake. Na malaika Gabrieli anasema, Nilijaribu kurudi kitambo, lakini sikuweza kufika hapa kwa sababu mkuu wa Uajemi alikuwa akipigana nami.

Sikuweza kuja. Kisha Mikaeli, mkuu mkuu, akaja na kupigana na mkuu huyo. Hilo liliniruhusu kuja hapa na kuwaletea ujumbe.

Kwa hivyo, tuna pambano la kweli linaloendelea nyuma ya pazia. Pambano kati ya malaika mkuu Mikaeli na malaika mlinzi wa Uajemi. Na anatuonya pia, anasema, sasa mkuu wa Ugiriki anakuja.

Kwa hivyo, sasa tuna wazo kwamba kuna mkuu wa malaika nyuma ya Ugiriki pia. Na kwamba hili pia litaleta mgogoro huu wa kiroho na vita hivi vinavyoendelea nyuma

ya pazia. Lakini vipi kuhusu Shetani? Anahusika wapi katika biashara hii yote? Nilitaja wazo la Shetani hapo awali.

Katika maandiko mengi ya Agano la Kale, tuna neno shetani , ambalo linaonekana mara kadhaa katika Agano la Kale. Katika maandiko mengi ya Agano la Kale, Shetani si jina halisi. Unajua, Shetani ni jina halisi katika Agano Jipya, si sana katika Agano la Kale.

Sawa, kwa kawaida, ni cheo. Shetani humaanisha tu adui. Na mara nyingi katika Agano la Kale, hutumika kwa mtu ambaye amemshtaki mtu mwingine.

Jambo la kuvutia kuhusu Agano la Kale ni kwamba mara nyingi sana, tunapomfikiria mtu anayeleta mashtaka, tunaweza kumfikiria kama wakili wa mashtaka. Katika Agano la Kale, mawakili wa mashtaka waliruhusiwa kuwadanganya mashahidi wao. Waliruhusiwa kuwanyanyasa.

Waliruhusiwa kutumia vibaraka halisi ikiwa wangeweza kupata mmoja. Lakini kwa njia mbalimbali, mfumo wa mahakama uliwaruhusu watu kutumia aina mbalimbali za mbinu chafu za siri ili kuwakwaza watu na kuwafanya wafichue hatia yao. Kwa hivyo ikiwa unamshtaki mtu mahakamani, unajua, wakati mwingine unaweza kumtendea kwa njia chafu sana ili kujaribu kuthibitisha hatia yao.

Kwa hivyo, tunapopitia Agano la Kale, tunaona baadhi ya marejeleo haya kwa Shetani. Mara kadhaa hii inarejelea maadui wa kibinadamu. Katika 1 Samweli 29, 1 Wafalme 11, Zaburi 109, ni wazi kwamba Shetani ni adui wa kibinadamu.

Mtu ambaye amemshambulia mtu kimwili ili kupigana naye au kumpeleka mahakamani na kumvuta mahakamani na kumfanyia mambo mabaya. Ni kama, unajua, andiko moja linasomeka, unajua, adui na Shetani wasimame mkono wake wa kulia. Kwa maneno mengine, ninamlaani mtu huyu kwa kupeleka mahakamani.

Sasa, katika Hesabu 22:22, malaika anasimama dhidi ya Balaamu, nabii. Na tunaambiwa kwamba malaika huyu anayempinga ni Shetani. Je, ni mwovu? Hapana, anafanya mapenzi ya Mungu.

Kwa hivyo, huyu ni wazi si shetani tunayemzungumzia hapa. Anatekeleza maagizo ya Mungu ya kumpinga Balaamu huku Balaamu akielekea kuwalaani Waisraeli. Katika sura ya 1 na 2 ya Ayubu, hapa kuna mojawapo ya matumizi yenye utata zaidi ya neno hilo.

Lakini tunaambiwa katika kitabu cha Ayubu kwamba wana wa Mungu walijitokeza mbele za Bwana na shetani alikuwa katikati yao. Shetani anamaanisha nini? Inategemea tafsiri gani ya Biblia unayotumia. Kwa sababu baadhi ya tafsiri za Biblia

hutaafsiri Shetani huyo kwa herufi kubwa S. Hilo linasikitisha kwa sababu, unajua, kuna kiambatisho hicho hapo, Shetani, na kinapaswa kutafsiriwa adui.

Lakini ni adui gani? Hisia yangu ni, na tena, hii ni, unajua, tunakanyaga barafu kidogo hapa. Lakini hisia yangu ni kwamba hii ni kama wakili wa mashtaka. Huyu ni mmoja wa maafisa wa mbinguni.

Kazi yake ni kuchunguza watu. Kwa hivyo Mungu anamwambia Shetani, Umefanya nini huko, Shetani? Na Shetani anasema, vema, nimekuwa nikizunguka duniani kote na kuwachunguza kila mtu. Na Mungu anasema, ndio, vipi kuhusu mtu wangu Ayubu huko? Sasa, kuna mtu mzuri.

Na shetani anasema, unajua, sababu pekee ya yeye kuwa mwema ni kwa sababu unambariki sana. Hebu tuone kitakachotokea tukiondoa baraka hizo zote. Hivi ndivyo wakili wa mashtaka angefanya kazi katika ulimwengu wa kale ni kwamba wanataka kuunda shaka, na wako tayari kufanya hivyo kwa nguvu.

Kwa hivyo, shetani katika kitabu cha Ayubu anaonekana si shetani wa Agano Jipya. Sasa anawakilisha shetani wa Agano Jipya. Yeye ndiye .

Lakini hiyo ni mada nyingine, ambayo siwezi kuizungumzia sana kwa sasa. Vyovyote vile. Zekaria sura ya kwanza na ya pili.

Kwa mara nyingine tena, tuna Shetani. Na mshtaki anamshtaki kuhani mkuu Yoshua. Hatujui anachomshtaki.

Lakini inasema kwamba ni maono ambapo nabii anamwona kuhani mkuu amesimama pale amevaa mavazi machafu. Na Shetani amesimama pale akimshtaki kwa kila aina ya mambo mabaya. Na Mikaeli anamtetea shetani na kusema, unajua, Bwana akukemee.

Kwa hivyo tunamwona Mikaeli akitenda kama wakili wa utetezi hapo, ambayo ni aina ya taswira nadhifu unapoifikiria. Ndiyo. Mambo ya Nyakati ya Kwanza 21.1. Hapa ndipo mahali pekee katika Agano la Kale ambapo tunaweza kusema kwa uhakika kwamba neno Shetani linatumika kama jina halisi.

Hapa tunaambiwa kwamba Shetani anamjaribu Daudi. Na hii ni kauli ya ajabu. Maandishi haya yameandikwa waziwazi katika enzi ya Uajemi, labda mbali zaidi katika enzi ya Uajemi.

Na tunaweza kulinganisha hili na 2 Samweli 24, ambayo inasimulia hadithi hiyo hiyo. Inahusu jinsi Daudi alivyojaribiwa kuhesabu watu wa Israeli na kufanya sensa ya watu. Na mfalme hakutakiwa kufanya sensa.

Lakini kulingana na 2 Samweli 24, tunaambiwa kwamba Bwana alimjaribu Daudi kufanya hesabu ya watu. Sasa, hiyo ni kifungu kigumu. Ni kifungu kigumu kwa sababu, unajua, tunasoma katika kitabu cha Yakobo kwamba Mungu hawajaribu watu kufanya maovu.

Lakini sivyo inavyosema 2 Samweli. Naam, Mambo ya Nyakati ya Kwanza hurekebisha hilo kwa sababu Mambo ya Nyakati ya Kwanza yanatuambia kwamba ni Shetani aliyemjaribu Daudi kuwahesabu watu wa Israeli. Kitheolojia, tunaweza kupatanisha hilo, sawa? Tunaweza kusema, unajua, kama yeye ndiye wakili wa mashtaka, anatenda kwa amri za Mungu.

Kitheolojia, tunaweza kufanya hivyo. Kihistoria, huenda isiwe wazi sana. Kwa hivyo Shetani huyu anakuwaje ibilisi? Kweli, katika Uzoroasta, tuna Hiramazda aliyefungwa katika mapigano ya kudumu na jamaa huyu mwovu anayeitwa Angra Mainyu, sawa? Mtu huyu mwenye nguvu sana, hodari, mwovu.

Angra Mainyu ndiye chanzo cha uovu wote. Yeye ndiye baba wa uongo. Na hilo pia linasikika kwetu.

Tunafahamu Agano Jipya. Lakini chini ya hawa pepo wakuu, kuna kundi kubwa la pepo wabaya wanaofanya kazi yake, sawa? Na kulingana na Zoroastrianism, hii imepangwa kama jeshi. Imeorodheshwa kama jeshi.

Na wana majina ya roho zote mbalimbali. Na hii inanikumbusha sana Agano Jipya, ambapo Yesu anafukuza pepo, na waandishi na Mafarisayo wanasema anawafukuza pepo kwa kutumia mkuu wa pepo. Ambayo, bila shaka, inachukulia uongozi huu wa roho, kama tunavyoona katika Uzoroasta.

Hatimaye, tunaambiwa Hiramazda atamwangamiza Angra Mainyu na marafiki zake. Na bila shaka, tunajua mwisho wa hadithi ya kitabu cha Ufunuo, ambapo ibilisi na marafiki zake wote waovu wanatupwa katika ziwa la moto. Taswira hiyo inaeleweka sana pia katika dini ya Zoroastrian.

Sasa tunaweza kuuliza, ni lipi lililotangulia? Na nadhani hilo ni swali halali. Je, Uyahudi ulikuwa tayari uko kwenye njia ya kuelekea kumwelewa Shetani kama mpinzani wa Mungu na mpinzani wa watu wa Mungu? Haionekani kuwa kabla ya kipindi cha kati ya agano. Lakini kwa kipindi cha kati ya agano na katika siku hizo za utawala wa Uajemi, tunaona hili likijitokeza zaidi.

Huenda tukadhani kwamba ushawishi wa Zoroastrianism uliwasaidia Wayahudi kuelewa shetani kama kiumbe tofauti wa kiroho, ambaye kwa kweli ni kinyume cha kazi ya Mungu. Walielewa kwamba wangeweza kufanya hivi, wangeweza kukubali wazo hili bila kulazimika kuamini miungu miwili. Unaona, hilo lilikuwa jambo muhimu kwao kwa sababu waliamini katika Mungu mmoja tu.

Lakini wakiadini kwamba roho hizi zingine si Mungu, basi wanaweza kufurahia aina hii ya uwili bila kuzama katika aina ya ushirikina. Malaika ni sehemu nyingine ya mchakato huu wote. Katika Agano la Kale, malaika wana jukumu dogo.

Wao ni wajumbe wa Mungu. Wao ni mashujaa wa Mungu. Tunasikia kuhusu majeshi ya malaika.

Wanaonekana kuwa sehemu ya baraza la Mungu, ingawa hili ni jambo la kutiliwa shaka. Katika kipindi cha kati ya Agano la Kiyahudi, kwa upande mwingine, malaika wanakuwa maarufu zaidi. Ni katika kitabu cha Danieli ndipo tunapowaona malaika kwa mara ya kwanza wakipewa majina.

Bila shaka, tunajua Kitabu cha Danieli kiliandikwa katika kipindi cha Uajemi na kisha, bila shaka, katika kipindi cha Ugiriki. Lakini malaika huchukua majukumu haya kama aina ya wajumbe wa Mungu zaidi kuliko katika Agano la Kale. Malaika ni watu binafsi.

Wana majina. Malaika ni wataalamu. Na tunaona hili, hasa katika maandishi kama 1 Enoko.

Na 1 Henoko anapendezwa sana na malaika na ana elimu ya malaika iliyoendelea sana. Na aina hiyo ya wazo inaendelea kwa undani katika Uyahudi, katika enzi ya Agano Jipya katika enzi ya marabi na kadhalika. Malaika wana vyeo mbalimbali.

Tayari tunaona kidogo kuhusu hilo katika Agano la Kale. Ninaweza kufikiria kifungu kimoja ambapo Yoshua anakutana na malaika kabla hajatoka, na anasema, kwa hiyo wewe ni upande wetu au wewe ni upande wa adui zetu? Na malaika anasema, Mimi niko hapa kama kapteni wa majeshi ya Bwana. Kwa hivyo, tayari katika kitabu hicho cha Yoshua, tunaona wazo kwamba malaika wanaweza kuwa na vyeo tofauti, lakini halijasisitizwa sana.

Naam, tunapofikia Uyahudi wa kati ya Agano Jipya, wote hupata vyeo. Wote hupata utaalamu. Wanapata maelezo waziwazi ya majukumu yao tofauti na kadhalika.

Kwa hivyo, tunaona hawa wakifanana sana na marafiki wa Ahura Mazda katika Uzoroasta. Tena, swali ni kwamba ni kiasi gani cha ushawishi kilikusika hapa? Hatuwezi kusema kwa uhakika, lakini tunachoweza kusema ni kwamba kulikuwa na wazo dhahiri lililoibuka kwamba kulikuwa na roho zingine isipokuwa Bwana ambazo hazikutishia nafasi ya roho ya Mungu kama Mungu pekee. Kunaweza kuwa na uelewa huu kwamba kuna roho ambazo sio lazima ziwe za kimungu kwa maana hiyo.

Na vivyo hivyo, bila shaka, ni kweli kuhusu mapepo. Agano la Kale linajua kuhusu kuwepo kwa mapepo lakini halisemi mengi kuwahusu. Wazo la vyeo vya mapepo,

wazo la kumilikiwa na mapepo, na hata wazo la mapepo kuwajaribu watu halionekani kabisa katika Agano la Kale.

Bila shaka, ni muhimu sana katika Agano Jipya. Jukumu la mapepo katika Agano la Kale linafanana sana na jukumu la mapepo tinalopata huko Mesopotamia na Siria. Ni wasumbufu.

Wanaleta upepo mbaya. Wanasababisha maafa. Wanajificha katika maeneo kati ya nchi, na wanaishi katika magofu huko.

Kwa hivyo, katika ulimwengu wa kale, imani katika mizimu ilikuwa ya ulimwengu wote. Kila mtu aliamini katika mizimu, kama tunavyowaita wakati mwingine. Mara nyingi katika dini za Mesopotamia, mapepo haya yaliaminika kuwa ni uzao wa miungu.

Wakati mwingine, ziliaminika kuwa roho za wafu. Roho ya wafu ambayo haikuwa imetolewa sadaka ipasavyo inaweza kuwa pepo. Mapepo yaliyokaa, kama ninavyosema, yalikuwa kati ya dunia ambapo watu waliishi na mbingu ambapo miungu iliishi.

Wao ni roho za angani. Katika Agano Jipya, Paulo anazungumzia kuhusu mkuu wa nguvu za anga, na anazungumzia hapo kuhusu pepo, bila shaka. Kwa hivyo, huo ulikuwa ulimwengu wa roho za pepo.

Mashetani wanaweza kuwajibika kwa ugonjwa huo. Wanaweza kusababisha matatizo, lakini hawakuwahi kudhaniwa kuwa wanasababisha wanadamu kutenda dhambi. Hilo ni juu yetu.

Kwa hivyo, tena, katika Agano la Kale, naamini kwamba kuna kuepuka kimakusudi mada ya mapepo. Kwa kweli, hasa kwa sababu kulikuwa na uelewa huu miongoni mwa watu wengi wa kale kwamba mapepo walikuwa miungu. Ni miungu midogo, lakini walikuwa miungu.

Mada kuu ya Agano la Kale, wazo kuu ambalo wanataka kulianzisha, ni kwamba kuna mungu mmoja tu. Kwa hivyo, huwezi kuzungumzia sana kuhusu roho za pepo kwa sababu hilo lingewachanganya watu. Unajua? Hakuna neno katika Agano la Kale linalolingana na neno pepo katika Agano Jipya.

Tunaposoma neno pepo, tunajua linazungumzia nini katika Agano Jipya. Katika Agano la Kale, kuna roho nyingi tofauti zinazoonekana kuwa pepo— Shadim, ambazo zinaonekana kuwa pepo wa dhoruba, ambazo zimetajwa katika Kumbukumbu la Torati 32.

Wasaarim wanaonekana kuwa mapepo wa mbuzi katika Mambo ya Walawi 17 na Isaya 34. Lilith, mchawi wa usiku. Sasa, Isaya 34.

Azazeli anaweza kuwa pepo wa mbuzi mwenye manyoya. Unajua, kuna maswali kuhusu hilo pia. Sasa, kuna utata kuhusu takwimu hizi zote kwa sababu watu wengi wanaamini kwamba hizi zinarejelea pepo.

Watu wengine wanafikiri kwamba wanarejelea wanyama wa asili. Katika muktadha huo, inaonekana mapepo yanawezekana sana. Lakini mapepo haya yanaonyeshwa kama yanaishi katika maeneo ya jangwa na yanaabudiwa na Waisraeli walioasi.

Na hiyo ndiyo sababu moja kwa nini sidhani kama tunazungumzia wanyama hapa. Kwa sababu Waisraeli wangeenda jangwani kuabudu mizimu hii, tena, wangeweza kusababisha matatizo, lakini hawakuonekana kama wajaribu.

Katika Uzoroasta, mapepo ni tofauti kidogo kwa sababu yana majukumu muhimu hapo. Mapepo ni marafiki wa Angra Mainyu. Wanafanya kazi yake chafu.

Wana majina. Wana utaalamu. Wanafanya mambo mabaya.

Sawa. Wazo la mapepo kuwa na majina, je, hilo linaonekana katika Agano Jipya? Loo, ndio, linaonekana. Ndiyo.

Yesu, akizungumza na mapepo, anasema, niambie, jina lako ni nani? Na inasema, jina letu ni legion kwa maana tuko wengi. Kwa hivyo, wazo kwamba mapepo yanaweza kuwa na majina ya kibinafsi ni jambo ambalo linaonekana kuwa jipya katika Agano Jipya. Wafalme wa Uajemi walitofautisha kati ya ibada ya miungu ya wenyeji, ambayo ilivumiliwa, na ibada ya mapepo, ambayo ilitendewa kwa ukali.

Tayari tumesoma mazungumzo ya Xerxes kuhusu jinsi alivyoharibu ibada ya mapepo . , walifanya tofauti hii wazi kati ya nguvu tofauti na sifa tofauti za nguvu hizi. Miungu ni miungu.

Mapepo ni mapepo. Mapepo si miungu, kulingana na Uzoroastia. Kwa hivyo, je, kupendezwa na mapepo katika enzi ya kati ya Agano kulichochewa na kuwasiliana na Uzoroastia? Na hili, nadhani tunaweza kuona kwamba lingeweza kuwa jambo ambalo lingeweza kuwasaidia Wayahudi kuelewa jinsi kungeweza kuwa na pepo wabaya duniani, jinsi kungeweza kuwa na roho ambazo si Mungu, roho ambazo zina nia mbaya kwetu, na roho ambazo hazifanyi kazi kwa fujo tu, bali badala yake kazi na majukumu ambayo kwa namna fulani yanaratibiwa.

Kwa hivyo, wazo la ushetani wa Agano Jipya kuja na kuwa, au angalau kuongozwa na baadhi ya mawazo haya kutoka kwa Uzoroasta kwangu, linawezekana kabisa. Sasa, maisha baada ya kifo. Huu ndio wa mwisho tutakaozungumzia hapa, na ni aina moja

ya mifano ya kawaida inayotumiwa na wasomi wa Biblia kuzungumzia ushawishi wa Uzoroasta.

Agano la Kale halivutiwi sana na mada ya maisha baada ya kifo. Na hii inashangaza kwa sababu hii ni wazo, mada ambayo iliwavutia sana majirani wa kale wa Mashariki ya Karibu wa Israeli. Namaanisha, Wamisri walijenga piramidi hizi kubwa ili kuhifadhi roho za mafarao wao baada ya kifo.

Wafanyakazi, watu wa kawaida katika Ufalme wa Kale wa Misri, walitaka kuzikwa kwenye kivuli cha piramidi ili waweze kuendelea kuishi baada ya kifo. Katika falme za kati na baadaye, bila shaka, watu wa kawaida walikuwa wakiuawa ili waweze kunusurika kifo. Katika miji ya Kanaani, kama Yeriko, wangewazika wafu chini ya sakafu ya nyumba ili waweze kuendelea kutunza roho zao baada ya kifo chao.

Huko Mesopotamia, tuna makaburi ambayo yana mirija ya kulishia ili watu waweze kumimina vinywaji makaburini ili kuwaweka wafu wakiwa na furaha. Kwa hivyo, kote Israeli, tuna watu ambao wamevutiwa na wazo hili la maisha baada ya kifo. Na kisha tunasoma Agano la Kale na karibu hakuna kitu.

Naam, si karibu chochote, lakini kilichopo kinatia shaka. Katika Agano la Kale, watu waliokufa mara nyingi walichukuliwa kuwa miungu-nusu. Wazo la roho ya mtu aliyekufa kuwa kiumbe wa kimungu lilikuwa la kawaida sana.

Na hata tunaona hili likiendelea kidogo katika baadhi ya maandiko ya Agano la Kale wakati Sauli, mfalme, anamwendea mchawi wa Endori na kumwomba alete roho ya Samweli. Roho huyo anapoonekana, mchawi wa Endori analia kwa hofu. Na Sauli anasema, unaona nini? Na anasema naona Mungu akiinuka kutoka duniani.

Kwa hivyo, wazo kwamba roho za wafu zilikuwa miungu kwa namna fulani lilikuwa limeenea na lilikuwepo hata katika Israeli. Na kwa hivyo wakati mada kuu ya Agano la Kale ni kuthibitisha kwamba kuna Mungu mmoja na Mungu mmoja pekee, unaweza kuelewa ni kwa nini wanaweza kuwa na shida kidogo na kila mtu kupendezwa na roho za wafu, wakati uelewa wa kawaida ulikuwa kwamba hawa walikuwa miungu.

Utunzaji wa kulisha wafu. Tayari nimezungumzia hilo kidogo. Kwa hivyo, je, Agano la Kale liliepuka kimakusudi mada ya maisha baada ya kifo katika sehemu kubwa ya simulizi yake? Nadhani hivyo.

Nadhani hivyo. Nadhani haikuwa hadi mwisho wa Agano la Kale ndipo wazo la maisha baada ya kifo lingeweza kuzungumziwa kwa uwazi fulani. Sasa, hii haimaanishi kwamba kulikuwa na taswira fulani, bila shaka, katika kitabu cha Isaya na katika kitabu cha Ezekieli, kuna taswira inayozungumzia ufufuo.

Lakini cha kushangaza, taswira hiyo inatumika kuzungumzia taifa kufufuliwa tena, si watu binafsi kufufuliwa tena. Wazo la mtu mmoja mmoja kunusurika kifo na kufufuka tena ni jambo ambalo hulioni katika Agano la Kale. Kwa kweli, si hadi ufikie kile ambacho huenda kilikuwa kitabu cha mwisho kilichoandikwa katika Agano la Kale, ambacho ni kitabu cha Danieli.

Kwa hivyo, mawazo ya ufufuo yanaanza kujitokeza mwishoni mwa Agano la Kale. Sasa, tunasikia kuhusu mahali hapa panapoitwa Sheol . Wafu hawaendi mbinguni.

Hutapata kamwe sehemu yoyote katika Agano la Kale inayozungumzia wafu kwenda mbinguni. Kwa hivyo, hakuna mengi kuhusu hilo katika Agano Jipya pia. Lakini kwa vyovyote vile, hupati wazo la wafu kwenda mbinguni.

Wanasubiri kuzimu kwa ajili ya ufufuo wa miili yao. Wakati wa kipindi cha kati ya Agano Jipya, tunaanza kuona mitazamo mbalimbali kuhusu ufufuo. Tunaona 1 Makabayo, ambayo tayari nimezungumzia, bila kutaja ufufuo wa wafu.

Tumaini lako la uzima baada ya kifo ni kwamba mtu atakukumbuka na kusema mambo mema kukuhusu baada ya kufa kwako. Wamakabayo wa Pili, wenye haki watafufuliwa tena. Wafu watalala kaburini na kuoza.

Na tunaona hili likiendelea hadi enzi ya Agano Jipya, bila shaka. Masadukayo walikana katika enzi ya Agano Jipya kwamba kulikuwa na kitu kama ufufuo wa wafu. Kwa upande mwingine, Mafarisayo wanaamini sana katika ufufuo wa wafu.

Pia tuna wazo katika maandishi mengi ya ufufuo maradufu, ufufuo wa watu wote, watu wema, kwa uzima wa milele wa furaha na mbele za Mungu, ufufuo wa watu wabaya kwa ajili ya mateso ya milele katika ziwa la moto. Je, imani za Wazoroasta ziliathiri mawazo ya Kiyahudi kuhusu maisha ya baada ya kifo? Sasa, kama nilivyokwisha sema, huu ni mfano wa kawaida ambao wasomi hutumia kuzungumzia ushawishi wa Wazoroasta katika Uyahudi kwa sababu, kulingana na maandishi mengi ya Wazoroasta, Wazoroasta wana uelewa mpana sana wa maisha ya baada ya kifo. Lakini hili ndilo jambo.

Hatujui mawazo hayo yalitokea lini. Kwa hivyo Wazoroasta huzungumzia ziwa la moto na wafu na wenye haki wema wakipita katika ziwa la moto. Wenye haki, wanapopita katika ziwa hili la moto, hutakaswa.

Wanakuwa watakatifu na tayari kwa uwepo wa Mungu. Waovu, wanapopita katika ziwa hili la moto, wanateketea kabisa. Na hivyo taswira hiyo inaweza kuendana na, tuseme, kitabu cha Ufunuo na Agano Jipya kwa namna fulani.

Lakini hatujui taswira hiyo ilitoka wapi. Je, Uyahudi uliathiriwa na Uzoroasta, au hii ilikuwa kesi ambayo walishawishiana? Kwa hivyo, nitakachosema ni kwamba,

inawezekana, bila shaka, kwamba Uzoroasta ulishawishi katika mawazo ya Kiyahudi kulingana na yale ambayo yalikuwa tayari yameendelea katika kitabu cha Mhubiri. Tuna mwandishi wa Mhubiri ambaye anahoji wazo la maisha baada ya kifo.

Na wakati fulani, anasema, sawa, ni nani anayeweza kusema, unajua, ni nani anayeweza kusema kama hadithi ya roho ya mwanadamu inapanda juu na roho ya mnyama inashuka? Ni nani anayeweza kusema kweli? Yeye ni kama mtu asiyeamini Mungu kuhusu hilo, sivyo? Na hii ni tofauti sana na kile tunachopata katika Agano Jipya ambapo tunaambiwa, unajua, kwamba wafu wataishi tena, kwamba tutafufuka kama Yesu alivyofufuka. Bila shaka, unajua, tuna faida ya ufufuo wa Yesu Kristo. Lakini shauku hiyo na Agano Jipya, shauku hiyo na wazo la maisha baada ya kifo, ingeweza kuhimizwa na aina hiyo ya mawasiliano na Uzoroasta.

Lakini tena, hatuwezi kusema hivyo kwa uhakika, kwa sababu tunajua tayari kulikuwa na taswira katika Agano la Kale zilizotumia lugha ya ufufuo. Taswira hiyo ilitoka mahali fulani. Je, mawazo hayo yalikuwa tayari yamekuwepo, yakienea miongoni mwa watu wa Yuda hata kabla ya wakati wa kipindi cha kati ya Agano? Inaonekana kwangu mimi inawezekana.

Na kwa hivyo, kile ambacho huenda tumeona, tena, ni kutia moyo Wayahudi kufikiria kulingana na hayo, lakini sio lazima iwe hisia ambapo mawazo hayo yalianzia katika Uzoroasta na kisha yakapitishwa na Uyahudi. Hata hivyo, tutaacha wazo la ushawishi wa Uajemi, lakini tunahitaji kukumbuka kwamba mawasiliano kati ya Wayahudi na Waajemi yaliendelea kwa karne nyingi baada ya kuanguka kwa Milki ya Uajemi. Na kwa hivyo, fursa za mawasiliano na uzazi mtambuka ziliendelea kwa muda mrefu.

Hatuhitaji kuogopa wazo kwamba Wayahudi huenda walijifunza kitu kuhusu miungu yao wenyewe kutokana na mawasiliano yao na watu wengine. Na hilo ni somo zuri kwetu pia. Unajua, sidhani kama ni uasi kwetu kujifunza kuhusu dini za majirani zetu.

Kuabudu miungu yao ni jambo lingine, lakini kujifunza kuwahusu, bila shaka, kunaweza kuwa uzoefu wenye manufaa kwetu sote.

Huu ni Tony Tomasino na mafundisho yake kuhusu Uyahudi kabla ya Yesu. Huu ni kipindi cha 4, Ushawishi wa Waajemi kwa Wayahudi.